

Pozsony Ferenc

DESPRE ZĂBALA

PRELIMINARI

În descrierea localității Zăbala, am utilizat doar datele existente în publicații (nu și surse orale sau alte tipuri de surse). De aceea, demersul nostru reflectă realitatea în funcție de aceste date, care oglindesc de cele mai multe ori evoluția populației maghiare, nu și a populației românești sau țigănești.

SPAȚIUL GEOGRAFIC

Zăbala este situată între orașele Covasna și Tg. Secuiesc (județul Covasna), la poalele vestice ale Carpaților Orientali, dominați de vârfurile Lăcăuți (1776 m) și Zârna (1605 m). Satul Zăbala se află de-a lungul văilor pâraielor Zăbala, Orbai și Pava, care după ce se unesc, se revarsă în Râul Negru. În bazinul acestui râu se află terenurile arabile ale comunei, formată astăzi din următoarele sate: Zăbala (571 m altitudine), Pava (587 m), Peteni (550 m), Tămașfalău (541 m) și Surcea (536 m). Cadrul natural și geografic a făcut posibilă apariția și dezvoltarea unei vieți economice complexe, bazată atât pe agricultură, creșterea animalelor, exploatarea materialului lemnos din pădurile apropiate, cât și pe meșteșuguri tradiționale.

REPERE ISTORICE

Rezultatele săpăturilor arheologice au scos la iveală faptul că Zăbala a fost locuită în mod continuu încă din perioade îndepărtate, iar după retragerea romanilor în secolele III–X, aici s-au așezat diferite popoare migratoare. În secolul VI-lea, pe lângă populația băștinașă, au trăit comunități importante de slavi, de la care se presupune că provine și denumirea actuală a localității.

În secolul XI, regatul maghiar și-a întins dominația și în Sud-Estul Transilvaniei, încorporând și zona Zăbalei. Între satul Zăbala și Tămașfalău, la o altitudine de 567 m, se află o Movilă (Halom) pe care s-a descoperit în 1970 un cimitir datând din secolele XI–XII. Din cele 192 morminte cercetate, în 22 au fost descoperite monede datând din perioada de 1141–1162 (emise de regele maghiar Géza al II-lea), 1162–1172 (emise de István al III-lea) și câteva din 1172–1196 (emise de Béla al III-lea). Aceste săpături au atestat faptul că în această zonă în secolul XI–XII-lea a locuit o comunitate importantă de maghiari, ce apăra granița estică (până la creasta Carpaților) a regatului. Mai târziu, această populație maghiară a fost mutată la estul și la sudul Carpaților. În aceeași perioadă cu colonizarea sașilor, la sfârșitul secolului XII-lea – începutul secolului al XIII-lea, în această zonă au fost colo-

nizați secuii, o populație maghiară folosită mai ales în zone de graniță sau „de tampon“. Pe teritoriul actualului județ Covasna au fost formate astfel trei scaune secuiești: *Sepső, Kézdi și Orbai*, iar Zăbala a aparținut Scaunului Orbai. (Székely 1973)

Pentru apărarea granițelor sud-estice ale regatului maghiar, secuii au obținut privilegii importante: autonomie și libertate colectivă, iar teritoriul nu le putea fi înstrăinat de către nici un nobil. Această autonomie a existat până a doua jumătate a secolului XIX-lea, când după înțelegerea dintre clasa politică maghiară și austriacă, această zonă a fost integrată în sistemul județelor din Imperiul Austro-Ungar.

În epoca feudală viața comunității sătești a fost condusă după principiul autogovernării obștești. Datorită faptului că localitatea Zăbala nu este amintită în registrele papale din 1332, unii cercetători consideră că în perioada respectivă comunitatea creștină din Zăbala a aparținut episcopatului catolic din Milcovia (Moldova). (Potsa 1899.63.)

În această zonă autonomă, în a doua parte a secolului XV., se naște un conflict social puternic, când secuii liberi s-au răsculat împotriva abuzurilor comise de către pătura conducătoare (îmbogățită), care în dauna libertăților colective a încercat să impună articularea și extinderea feudalismului. Pentru aplanarea conflictului, regele Matei Corvin a convocat o consfătuire la Zăbala în anul 1466, condusă de groful Szentgyörgyi Bazini János (voievodul Transilvaniei și comesul secuilor), la care au participat trimiși ai tuturor scaunelor secuiești. În urma adunării au fost reînțarite vechile drepturi și libertăți ale secuilor, au fost reglementate raporturile dintre secuii liberi și stratul conducător al acestora (primores), și în numele regelui, a fost recunoscut faptul că secuii de rând nu sunt supuși nimănui. În ciuda acestui decret, iobăgirea secuilor liberi s-a accentuat în continuare. (Binder-Cserey 1993.; Orbán 1869. 138–139.)

Dezvoltarea economică a localității în secolul al XV-lea rezultă din faptul că regele Matei Corvin a emis o diplomă în anul 1478 (la Buda), în care a aprobat organizarea a două târguri anuale în Zăbala: una la Duminică Floriilor, iar a doua de Sfântu Iacob. De asemenea, este menționat faptul că în a doua parte a secolului XV-lea, localnicii confecționau voale și marama vestite până în ținuturi îndepărtate (în afara Transilvaniei). În anul 1795, pentru o vreme mai scurtă, târgurile anuale au fost interzise sub presiunea meșteșugarilor breslași din Tg. Secuiesc, dar MIKES Zsigmond a reobținut acest drept menționat anterior. Amintirea târgurilor a fost păstrată de toponimia maghiară *Sokadalom kert* (Grădina târgurilor), actuala *Grădina Zbarcea*. (Orbán 1869. 136-137.)

În secolul al XVI-lea, Zăbala a fost o localitate însemnată, astfel în conscripția din 1567 a fost consemnată cu 45 de porți, ceea ce în perioada respectivă însemna aproximativ 225 de persoane. (Orbán 1869. 136.)

La indicația generalul austriac Giorgio Basta, în anul **1602**, în Secuime a fost înregistrat numărul de nobili, primori și secuii liberi. Astfel, în Zăbala au

fost enumerați: 1 nobil (Mikes Sigmond), 13 primori, 69 secui liberi (dintre care 4 erau deja iobagi) și 8 darabonți (pedestrași). În Pava au fost enumerați: 1 nobil (Mihalczj Gábor), 4 primori, 43 secui liberi și 7 iobagi. (Demény 1998. 59-60.)

La cererea principelui Bethlen Gábor, în anul **1614**, secuii au fost numărați din nou. Astfel, în Zăbala erau la acea dată 2 nobili (Bassa Péter și Mikes Sigmond), 16 primori, 40 pedestrași, 31 secui liberi și 107 iobagi iar în Pava, 1 nobil (Mihacz János), 9 primori, 31 pedestrași, 16 secui liberi, 11 șoimari liberi ai principelui și 51 iobagi. Dintre iobagii din Pava, trei tineri au specificată atât apartenența etnică (valah) cât și proveniența regională (Muntenia): *Olah Thoma hauaselui fi, Gaspar Janosne sellere; Sikeosd Balas hauaselui fi, Basa Peter sellere; Olah Balint, Sido Antal sellere*. De altfel, această specificare este și prima atestare documentară a prezenței românilor din localitate. (Demény 1998. 470–474.)

În a doua jumătate a secolului XVI-lea, fenomenul iobăgirii secuilor liberi s-a accentuat și în Zăbala: în anul 1567, familia BASA avea 16, iar familia MIKES, 8 case iobăgești. (Binder–Cserey 1993)

Primul conac din sat a fost construit de către BASA Tamas în centrul comunei, avea două nivele, camerele împodobite cu fresce bogate în motive florale (caracteristice secolului XVII-lea), iar cerdacul din fața clădirii se sprijinea pe stâlpi sculptați (cu influență renaissance). La ora actuală, din vechiul conac se mai păstrează un portal sculptat în piatră și un dulap din lemn (ele sunt păstrate în clădirea Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe). În incinta acestui conac, în a doua parte a secolului al XVII-lea, s-a logodit cunoscutul scriitor și politician Bethlen Miklós.

La rândul ei, la începutul secolului XVII-lea, familia MIKES a avut un conac, în care a avut loc nunta lui APOR Lázár cu IMECS Judit (2. februarie 1629), la care a participat inclusiv BETHLEN Gábor, principele Transilvaniei. La mijlocul secolului XIX-lea, clădirea conacului a fost mărită cu un etaj de către MIKES Benedek, iar reconstrucția acesteia s-a finalizat în anul 1867. În urma acestei extinderi, conacul a căpătat aspectul unui castel romantic.

Treptat, familiile nobiliare au continuat și accentuat procesul de iobăgire al secuilor liberi, și pentru a fi mai elocvenți, în cele ce urmează o să prezentăm evoluția numărului de iobagi și jeleri în anii 1614, 1750, 1848, atât din Zăbala, cât și din Pava. (Egyed 1981. 115.)

Anul	1614			1750			1848		
	iobagi	jeleri	total	iobagi	jeleri	total	iobagi	jeleri	total
Zăbala	89	18	107	86	15	101	188	19	207
Pava	32	20	52	27	19	46	70	7	77
Total	121	38	159	113	24	147	258	26	284

În cadrul primului recensământ din Ungaria, efectuat între anii 1784–1787, în Zăbala a fost înregistrată următoarea situație demografică. (vezi Danyi–David 1980. 310.)

nr. case	nr. familii	bărbați	femei	total	plecați	străini	populație reală
115	122	313	308	621	30	5	596

Pentru bărbați, distribuția pe diverse tipuri de categorii (între anii 1784–1787), era următoarea: (vezi Danyi–David 1980. 311.)

Total	Căsătorii	Necăsătorii	Preoți	Nobili	Țărani	Urmași ai țăranilor
313	112	201	2	2	55	46

Jeleri	Alți	Soldați în concediu	Băieți 1–12 ani	Băieți 13–17 ani
68	38	1	62	39

După războiul de independență împotriva austrieșilor (1703–1711) condus de către principele Rákóczi Ferenc al II-lea, Transilvania a fost integrată în Imperiul Habsburgic timp de două secole. În epoca „luminii“, Curtea de la Viena a vrut să desființeze autonomia secuimii și astfel în anul 1764, după înăbușirea în sânge a răscoalei din Siculeni-Ciuc, a trecut cu forță la organizarea regimentelor grănicerești din Ciuc și Trei Scaune. Din cauza represaliilor, mulți secui s-au refugiat în Moldova, stabilindu-se mai ales în satele catolice. După aceste represalii, în Zăbala a fost staționată compania VIII-a din regimentul al II-lea. Viața familiilor din Zăbala a fost îngreunată de existența serviciului grăniceresc, erau organizate numeroase exerciții și aplicații, în plus, erau mulți soldați și ofițeri străini cantonați în casele oamenilor. (Binder–Cserey 1993)

În anul 1802, în Zăbala a izbucnit o revoltă a iobagilor, jelerilor și a slugilor orientată împotriva abuzurilor comise de moșieri. Unul dintre liderii răscoalei a fost BENE Sámuel, dascălul reformat din Zăbala, iar conflictul social armat dintre moșierul Széplaki P. Horváth Farkas și localnicii s-a stins numai cu ajutorul celor trei companii de grăniceri. Din cauza represaliilor, mulți săteni s-au refugiat în satele catolice (de exemplu în Cleja, jud. Bacău) din Moldova. (Albert 1998)

Revoluția maghiară din primăvara anului 1848 a adus eliberarea iobagilor, act întâmpinat cu bucurie și în Zăbala, iar localnicii (în număr însemnat) au participat mai târziu în luptele pentru eliberare împotriva armatei habsburgice și rusești. Dintre cele patru tunuri ale bisericii fortificate reformate, unul a fost utilizat și în aceste lupte. (Orbán 1869. 138.)

Groful zăbălean MIKES Kelemen (1820–1849) a avut și el un rol important în organizarea cavaleriei armatei revoluționare maghiare din Ardeal. Colonelul Mikes, conducătorul regimentului *husarilor Mátyás* a murit în bătălia de la Sibiu din data de 21. ianuarie 1849. Cavoul acestuia (ce exista în parcul familiei Mikes din Zăbala) a fost loc de pelerinaj până la cel de-al do-

ilea război mondial, dar a fost distrus în toamna anului 1944 de către maghiarii săraci, ce l-au prădat pentru aur și bijuterii. (Binder–Cserey 1993)

În a doua jumătate a secolului XIX, Zăbala cunoaște o dezvoltare economică și culturală rapidă. Suprafața satului (în anul 1890) era de 22 766 pogoane, din care 3 243 teren arabil, 17 991 pădure, 710 fâneată, 347 grădini legumicole, 187 pășune, iar 285 – teren neproductiv. Din această suprafață totală, în anul 1897, familia grofului Mikes Armin avea în total 4 656 pogoane (20,45%). În anul 1895, sătenii aveau 1464 taurine, 300 cai, 2 măgari, 1299 porci, 1338 oi, 4127 păsări și 20 stupi.

În anul 1899, în sat lucrau 57 de meșteșugari, dintre care 9 tâmplari, 3 rotari, 8 cizmari, 1 proprietar de batoză, 5 dogari, 6 crășmari, 9 fierari, 14 morari, 3 măcelari, 2 croitori de bărbați, 4 comercianți, 3 tocilari. În 1882 a fost înființată poșta, în 1890 telegraful, iar la sfârșitul deceniului a fost construită și calea ferată. În anul 1902, meșteșugarii satului au întemeiat Asociația Industriașilor iar protecția steagului asociației a fost soția grofului Mikes Armin. Acesta din urmă a fost comandantul Asociației Pompierilor Voluntari, ce a fost întemeiată în anul 1887. (Binder–Cserey 1993, MKOMSH I. 1897. 476-477., 600-601., 616., Potsa 1899. 166-167.)

Înainte de 1888, Familia grofului Mikes a început exploatarea lemnului din pădurile din zonă. Materialul lemnos era transportat cu ajutorul apei (în canale special amenajate), cu funiculare, iar mai târziu pe calea ferată. La Zărna a fost construită o uzină importantă de prelucrare a lemnului (unde funcționa și o secție de chibrituri) ce era în legătură cu Gara (*Fűrésztelep*) din Zăbala. Pe lângă aceste uzine existente în munți, au fost construite locuințe și școli. În anul 1905, la Budapesta a fost întemeiată Societatea pe acțiuni (pentru prelucrarea lemnului) a grofului Mikes. După primul război mondial a fost înființată în Zăbala o uzină pentru prelucrarea lânii și a stofei (*Homeszpun*), ce erau desfăcute în Brașov, București, Pesta și Viena.

În timpul primului război mondial, Bethlen Klementina (soția grofului Mikes Armin), a înființat în centrul comunei un cămin (*Árvaház*) și o școală pentru copiii orfani de război. (Bartos 1996.16.)

În perioada 1920–1940, comuna a trecut sub administrație românească dar schimbarea politică nu a afectat sistemul economic din sat; de asemenea, măsurile nepopulare erau luate doar la nivelul județului. În perioada interbelică, primarul Zăbalei a fost OPREA Nicolae, poreclit și „birăul”. Conflictul dintre cele două etnii (români și maghiari) au apărut doar atunci când ciobanii români, din cauza turmelor de oi, au distrus recoltele de pe câmp ale maghiarilor.

După dictatul de la Viena, armata ungară a venit în sat (septembrie 1940); populația maghiară a întâmpinat intrarea „maghiarilor” cu o serbare festivă, la care au invitat atât pe preotul ortodox român, cât și pe veteranii români decorați în armata austro-ungară (din timpul primului război mondial). În seara serbării, o grupă mai mică formată din bețivi au aruncat cu pietre în geamurile românilor din *Felszeg*. Maghiarii care s-au opus atroci-

tăților au fost bătuți și alungați. Câteva familii de români (mai ales cele care „s-au compromis“ în perioada interbelică) s-au refugiat în Ardealul de Sud. În timpul celor patru ani, au existat două evenimente majore: vizita guvernatorului Horthy Miklós și nunta lui Teleki Géza (fiul prim-ministrului ungar Teleki Pál) cu Mikes Hanna. În cei patru ani ai „maghiarilor“ (magyarvilág) greutățile războiului (de ex. confiscarea animalelor de tracțiune, pe frontul de est au murit mulți tineri, etc.) au afectat deopotrivă pe maghiarii și pe românii din sat.

După evenimentele din 23 august 1944, armata rusă nu a întâmpinat rezistență la intrarea în comună (8 septembrie 1944) și pe teritoriul comunei nu au avut loc lupte. După ce administrația românească (jandarmeria) s-a reîntors în Zăbala, sub pretextul „culegerii sfeclei de zahăr“ au fost adunați tinerii maghiari și au fost trimiși în lagărele de concentrare de la Feldioara, Focșani și Tighina; dintre ei, aproape 20 de persoane și-au pierdut viața. (Bartos 1996. 25.)

În toamna anului 1944, PILA István (un comunist ilegalist, „cu legături radio“ cu armata rusă) a organizat gărzile maghiare pentru a preîntâmpina „atrocitățile“ din partea românilor. De fapt, gărzile lui au contribuit atât la jefuirea și prădarea castelului, cât și la arderea bibliotecii familiei MIKES. De asemenea, în timpul evenimentelor din castel a fost furat și pianul grofilor Mikes, pe care a cântat compozitorul și interpretul Liszt Ferenc.

În primăvara anului 1945, (bazându-se pe reforma agrară a lui Groza) în Zăbala au fost împărțite 200 hectare de pământ familiilor nevoiașe și în anul 1948, pe pământul grofilor a fost înființată o fermă agricolă de stat. Văduva grofului Mikes a fost evacuată din castel în anul 1949 și pentru o vreme în incinta castelului a funcționat casa de creație și de odihnă a Redacției Științei. Din 1951, castelul a fost preluat de sindicate, din 1956 a fost transformat în sanatoriu pentru copii bolnavi cu tuberculoză, iar din anul 1979 pentru copii bolnavi de hepatită. Din 1997, în incinta castelului sunt tratați bolnavi psihici.

Din anul în care a fost lansată campania „împotriva cheaburilor“, mulți săteni au fost ridicați de către Securitate, iar rezistența din sat a început să crească. În iunie 1949, după o adunare populară, în Zăbala a izbucnit o revoltă în adevăratul sens al cuvântului: sătenii arestați anterior de către Securitate au fost eliberați, clopetele bisericilor au fost trase, iar informatorii au fost bătuți. În timpul nopții, satul a fost înconjurat de armată și de către gărzile muncitorești, iar „conducătorii și instigatorii“ au fost ridicați, bătuți, interogați și trimiși la închisoare (Brașov) și la Canal.

În anul 1952, în satul Pava a luat ființă Cooperativa Agricolă de Producție. În Zăbala însă, din cauza rezistenței localnicilor, s-a reușit să se constituie doar o singură asociație agricolă (până în anul 1962), pentru un teritoriu mult mai mare. În februarie 1962, cu ajutorul forței, a fost înființat C.A.P.-ul în centrul comunei.

După al doilea război mondial, pe plan administrativ, comuna a aparținut mai întâi Regiunii Autonome Maghiare, apoi Regiunii Brașov; din 1968, ea face parte din actualul județ Covasna. Cu ocazia constituirii noului sistem administrativ (1968), locuitorii din Zăbala au fost puși să aleagă dacă vor să aparțină de județul Brașov sau de Harghita. Românii din sat au optat pentru Brașov, iar maghiarii au ales Harghita. Conflictele locale generate de această adunare au fost aplanate de către partid printr-o decizie centrală, care pe lângă cele două județe a înființat actualul județ Covasna.

După colectivizarea comunei din anii 60, tinerii au migrat mai întâi spre centrul industrial Brașov, iar după 1968, către fabricile din Sfântu Gheorghe, Tg. Secuiesc și Covasna. „Îmbătrânirea“ populației satului nu s-a produs așa cum era de așteptat, deoarece mulți tineri au preferat să facă naveta zilnică decât să migreze.

După cel de al doilea război mondial, consiliul local a fost condus de către un președinte maghiar și de către un vicepreședinte român, iar după anul 1974, atunci când regimul naționalist-comunist al lui Ceaușescu s-a înăsprit, conducerea administrativă a comunei a fost dominată de către români. De altfel, cei mai mulți dintre ei erau activiști de partid aduși din alte localități.

Imediat după evenimentele din decembrie 1989, în comună s-au constituit partidele politice; comunitatea românească din sat s-a divizat între mai multe opțiuni electorale, în timp ce maghiarii au ales opțiunea votării U.D.M.R. Datorită acestei situații, consiliul local este dominat la ora actuală de către comunitatea maghiară.

Raporturile dintre români și maghiari s-a înrăutățit în timpul evenimentelor din martie 1990; conflictul sângeros dintre maghiarii și românii din Tg. Mureș a „înghețat“ și raportul „vecinilor“ din Zăbala. Un conflict „subteran“ s-a manifestat prin: furtul stâlpului memorial din fața bisericii romano-catolice, incendierea bisericii catolice, lipsa de comunicare dintre profesorii români și maghiari ai școlii. De obicei, când mass-media centrală amintește de zona județelor Harghita și Covasna ca fiind o „problemă“ (de ex. învățământul din limba română, situația bisericilor ortodoxe, construirea cazărnilor, universitatea maghiară, introducerea limbii maghiare în administrația locală), relațiile dintre români și maghiari se tensionează, iar aceste fenomene s-au reflectat și în încercările de separare a învățământului pe criterii etnice (1990 și în 1997).

EVOLUȚIA POPULAȚIEI SATULUI

Structura etnică a Zăbalei în perioada dintre 1850–1992 s-a modificat în felul următor: (vezi Vargha E. 1998. 120.)

Anul	Total	Români	Maghiari	Germani	Alți	Evrei	Țigani	Ucraineni	Sârbi	Slovaci
1850	2006	127	1844	–	35	–	32	–	–	–
1880	2425	207	2194	7	17	–	–	–	–	–
1890	2325	226	2090	9	–	–	–	–	–	–
1900	2525	289	2213	3	20	–	–	–	–	7
1910	3166	425	2650	29	62	–	–	8	1	16
1920	2697	452	2239	–	6	3	–	–	–	–
1930	2776	541	2223	8	4	–	42	–	1	–
1941	2757	478	2192	11	76	–	76	–	–	–
1956	2864	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1966	2855	800	2050	2	3	3	–	–	–	–
1977	3505	804	2593	4	104	–	103	–	–	–
1992	3555	934	2427	1	197	–	190	1	–	–

Mărirea bruscă a populației între anii 1880–1910 s-a datorat în primul rând apariției exploatărilor forestiere și construirii căii ferate. Începând cu recensământul din 1977, datele demografice ale Pavei au fost incluse în datele Zăbalei. Totodată, remarcăm faptul că mulți țigani s-au declarat maghiari în timpul ultimului recensământ.

STRUCTURA CONFESIONALĂ A POPULAȚIEI ZĂBALEI

Secuii din Zăbala au fost inițial romano-catolici. Se presupune că la început a fost construită o biserică în stil romanic (în secolul XIII–XIV-lea) în centrul satului, dar mai târziu (în secolul XV–XVI-lea) ea a fost refăcută în stilul goticului târziu (deoarece rama de piatră sculptată a ușii fostei sacristii și a ferestrelor sudice aparțin goticului târziu). La sfârșitul secolului XVI-lea, biserica a fost ocupată de membrii comunității reformate. Pentru catolici, familia Mikes a construit o mică capelă pe lângă castelul familiei, în care a fost păstrat un altar din epoca renașterii. În anul 1644, nobilul BASA Tamás a donat bisericii reformate un clopot, iar în anul 1655, alte obiecte de cult (câni, farfurii) din cositor. Árva Bethlen Kata a donat de asemenea bisericii reformate mai multe pânze valoroase.

Ușa sudică a bisericii aparține renașterii timpurii, iar după cutremurul din 1802, în fața ei a fost înălțat un portic baroc. Tavanul din lemn pictat (cu motive florale) al bisericii a fost finisat în anul 1772. Biserica a avut un nivel de apărare, era amenajată cu guri de tragere și a fost înconjurată cu ziduri înalte de 8 m; zidurile cetății bisericii au fost grav avariate de cutremurul din

1802 și 1838, după care nu au mai fost refăcute. Turnul de intrare al bisericii a fost distrus de mai multe ori de cutremure, iar actualul turn a fost construit în anul 1847. (Gyöngyössy–Kerny–Sarudi 1995. 199–205.)

În anii 1850, Groful Mikes Benedek a dărâmat vechea capelă catolică din parcul familiei și a construit o biserică romano-catolică în centrul satului, ce a fost sfințită în anul 1865 de episcopul Haynald. (Binder–Cserey 1993)

În mijlocul secolului XVIII-lea, comunitatea românească din Zăbala a construit o biserică din lemn, care a fost apoi rezidită în anul 1832. În interiorul bisericii sunt păstrate vechi icoane valoroase, iar în jurul bisericii vechi se află cimitirul comunității românești. Până la colectivizare (1962), în acest spațiu sacral erau organizate timp de trei zile „petrecherile tinerilor de Sf. Ilie“, atunci când feciorii coborau de la stânele din munți și organizau hore unde își alegeau viitoarele logodnice.

În perioada 1939–1942, cu ajutorul substanțial al familiei Oprea, românii din sat au mai construit o biserică ortodoxă în centrul satului, în piața din fața intrării în parcul castelului Mikes. Acest lăcaș de cult a fost sfințit în anul 1943 (când Zăbala aparținea Ungariei) de către un episcop venit din Ardealul de Sud. După acest eveniment, în Zăbala a apărut o nouă tradiție: după cununia religioasă, tinerii români împreună cu mai mulți nuntași, dansează „hora miresei“ în piața dintre biserica ortodoxă și poarta castelului Mikes. (Bartos 1996. 22–23.)

În perioada 1850-1992, structura confesională a Zăbalei a evoluat în felul următor: (vezi Vargha E. 1998. 156.) Simbolurile folosite în tabelul următor sunt: *Ałi*: mai ales Martori Iehovei, *Bap*: Baptiști, *Gc*: Greco-catolici, *Izr*: Izraeliți, *Luth*: Lutherani, *Ort*: Ortodocși, *Pent*: Penticostali, *Rc*: Romano-catolici, *Ref*: Reformați, *Unit*: Unitarieni.

Anul	Total	Ort.	Gc.	Rc.	Ref.	Luth.	Unit.	Izr.	Alți	Bap.	Pent.
1850	2006	127	3	597	1279	–	–	–	–	–	–
1857	2194	169	4	747	1272	–	1	–	1	–	–
1869	2481	224	1	768	1488	–	–	–	–	–	–
1880	2425	208	1	788	1427	1	–	–	–	–	–
1890	2325	202	27	751	1345	–	–	–	–	–	–
1900	2525	290	3	857	1375	–	–	–	–	–	–
1910	3166	405	49	1085	1586	10	5	26	–	–	–
1930	2776	531	3	1003	1214	7	9	4	5	4	–
1941	2757	484	10	1038	1199	11	13	1	1	–	–
1992	3555	908	14	1158	1415	–	3	–	57	–	–

Până la apariția sectelor neoprotestante, comunitățile confesionale au fost omogene din punct de vedere etnic. După colectivizare (1962), nu nu-

mai maghiarii, dar și românii au început să intre în secta Martorilor lui Iehova.

SISTEMUL ȘCOLAR DIN ZĂBALA

În Zăbala a existat școală încă dinaintea reformei religioase din anul 1517. De asemenea, a fost înființată școala reformată în anul 1585, în care la acea vreme predă dascălul Máthe. De atunci încolo, această școală confesională a funcționat în mod continuu. (Bartos 1996. 39., Berecz 1893)

Referitor la educația tinerilor din Zăbala, încă de timpuriu se menționează prezența tinerilor la diverse universități și colegii: un tânăr Mikes din Zăbala (anul 1633) a fost consemnat ca student la Universitatea din Leiden (după întoarcerea lui în Transilvania, a ocupat funcții importante la curtea transilvană), un alt student (Antal János – anul 1638) a studiat teologia la Universitatea din Franeker. (Tonk 1992. 189–208.) În perioada 1662–1848, la Colegiul Reformat din Aiud au studiat 16 tineri din Zăbala și 31 din Pava. (Jakó–Juhász 1979.69.)

Prima școală românească ortodoxă a fost construită în anul 1873; tot în acel an, școlile reformată și catolică s-au unit și astfel a fost creată școala de stat. În anul 1876, a fost terminată construirea clădirii noii școli, ce avea două nivele (la parter – două apartamente pentru învățători, iar la etaj, patru săli mari). În această școală, prima învățătoare din sat a fost Szerváciusz Lenke, numită la catedră în anul 1889.

Școala din Zăbala a fost sprijinită material de către familia Mikes și de către Fundația lui Demény István (1808–1893). Demény István era un avocat ce a donat întreaga sa avere școlii din localitate iar fundația lui sprijinea anual elevii eminenți. După 1919, învățământul din clasele primare I–V se desfășura în limba maghiară, iar în clasele V–VII, în limba română. Din anul 1965, învățământul era organizat în VIII clase, iar din anii 1980 s-a introdus învățământul obligatoriu de X clase. În ultimul deceniu, multe discipline au fost predate în limba română. După cel de-al doilea război mondial (din anul 1967), vechea clădire a școlii a fost lărgită cu o aripă nouă, care conține 8 săli de clasă. În afară de școală, grădinița satului are la ora actuală o clădire nouă, inaugurată în anul 1983. Tot în anul 1983, în valea *Csíkkes* a fost construită o tabără pentru elevi, unde sunt organizate vacanțe speciale pentru copii. (Bartos 1996. 40.)

Chiar dacă majoritatea familiilor din localitate s-au ocupat cu agricultura, interesul zăbălenilor pentru educație a fost și este mare, fiind probat de faptul că timp de generații de-a rândul, aproape în fiecare familie au existat intelectuali (învățători, profesori, preoți, medici, ingineri, avocați, etc.).

BIBLIOGRAFIE

ALBERT Ernő

1998 Zabolai és szörcsei jobbágyok és cselédek zendülése 1802-ben. (Răscoala din 1802 a iobagilor și slugilor din Zăbala și Surcea) In: Acta. Anuarul Muzeului Național Secuiesc (Sf. Gheorghe) și Muzeului Secuiesc al Ciucului. An. I. Vol. 1. 245–253.

BÁLINT György

1977 Kovászna megye történeti helységnévtára. (Contribuții la demografia istorică al toponimiilor din localitățile județului Covasna). Aluta VIII–IX. (1976–1977). Sfântu Gheorghe, 120-125.

BARTOS Jenő

1996 Zabola és környékének története. (Istoria Zăbalei și a localităților din împrejurimii). Tapolca–Zabola

BERECZ Gyula

1893 Háromszék vármegye népoktatási intézeteinek története. (Istoria instituțiilor școlare din Trei Scaune) Brassó

BINDER Pál – CSEREY Zoltán

1993 Zabola. (Zăbala) 1-2. Ziarul Háromszék (Trei Scaune) din 6. și 13. februarie 1993.

BÍRÓ A. Zoltán

1998 „Csodálatos” és „intoleráns” vidék. Jegyzetek a Har-Kov problémáról. (Un ținut „minunat” și „intolerant”. Note despre problema HAR-COV., Harghita–Covasna). In: Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról. (Studii despre societatea maghiară din România) Csíkszereda, 167-178.

DANYI Dezső – DÁVID Zoltán (red.)

1980 Az első Magyarországi Népszámlálás (1784–1787) I–II. (Primul recensământ din Ungaria). Budapest

DEMÉNY Lajos

1998 Székely népesség-összeírások 1575–1627. (Conscripții demografice secuiești 1575–1627) In: Székely oklevéltár IV. Új sorozat. Kolozsvár

EGYED Ákos

1981 Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914. (Sat, oraș, civilizație. Studii despre istoria desființării iobăgiei și capitalismului din Ardeal între anii 1848–1914) Bukarest

FEJÉR Miklós

1972 Zabola helynevei. (Toponimia Zăbalei) Extras din *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, Tom. XVI. nr. 1. p. 130–138.

GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI SEBESTYÉN József

1995 Székelyföldi vártemplomok. (Biserici fortificate din Secuime). Budapest

JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István

1979 Nagyenyedi diákok 1662–1848. (Elevi în Aiud 1662-1848). Bukarest

KEDVES Gyula

1998 A szabadságharc huszárai. (Husarii în lupta pentru libertate). Budapest

MKOMS

1897 A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája I. (Statistica Agrară a Statelor Coroanei Maghiare). Budapest

ORBÁN Balázs

1869 A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból. (Descrierea istorică, arheologică, geografică și etnografică a Secuimii). Vol. III. Pest, 136–146.

PÁLMAJ József

f.a. Háromszék vármegye nemes családjai. (Familii de nobili din Trei Scaune). Sepsiszentgyörgy

POTSA József

1899 Háromszék Vármegye. Emlékönyv Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére. (Județul Trei Scaune. Carte în memoria serbării a 1000 de ani de la întemeierea Ungariei). Sepsiszentgyörgy

SEPSISZÉKI NAGY Balázs

1998 Zabola és Páva. (Zăbala și Pava). In: Székelyföld falvai a huszadik század végén. (Satele secuiești la sfârșitul secolului XX.). Budapest, 236-239.

SUCIU Coriolan

1967 Dicționar istoric al localităților din Transilvania I–II. București

SZÉKELY Zoltán

1973 Korai középkori temetők Délkelet Erdélyben. (Cimitire din epoca feudală timpurie în sud-estul Transilvaniei). In: Korunk Évkönyv. Kolozsvár, 219-228.

TÁNCZOS Vilmos

1998 Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön. (Structuri paralele ale puterii din Secuime). Magyar Kisebbség, Nemzetpolitikai Szemle. Kolozsvár An. IV. nr. 2. (12.) 339-364.

TONK Sándor

1992 Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700. (Peregrinarea ardenilor la universități apusene 1521–1700). Szeged

VARGHA E. Árpád

1998 Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között. (Statistica etnică și confesională a Ardealului I. Județul Covasna, Harghita și Mureș. Datele recensămintelor dintre 1850-1992). Csíkszereda

1998 Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Tanulmányok. (Capitole din demografia - istorică a Ardealului actual. Studii). Budapest

1969 Zabola (Zăbala). In: Kovászna megye (Județul Covasna). Sepsiszentgyörgy, 267-272.

